

A Pacsirta újból megszólal

BESZÉLGETÉS RANÓDY LÁSZLÓVAL

Baja, 1963. augusztus. A főtérbé torkolló utca sarkán, ahol az Agrár Bank, a Mária Gyógytár és Fekete Géza Orvosi Műszerkereskedése közrefogja a Cook utazási iroda kirakátát, a tikkasztó kánikulában napernyős, földig érő szonyájú hölgyek, keménykalapos, kackiás bajszú urak sétálnak. A boltok cikornyás cégtáblái, a tér közepén a Szentháromság szobor árnyékában átügető konfliktusok a századvég hangulatát idézik. Távolabb, a Magyar Király Étterem előtt egy Pobeda és egy külföldi rendszámú fehér Floride gépkocsi parkíroz. Másodpercnyi meghökkenés után mindenki megfejtja a különös anakronizmust: Baján filmet forgatnak. Itt készülnek Kosztolányi Dezső Pacsirta című regénye filmváltozatának külső felvételei, Ranódy László rendezésében.

Ez az esemény kétszeresen is örövendetes. Először is, mert Ranódy Lászlót, hároméves kényszerpihenő után — melyre betegsége kárhoztatta — ismét a felvevőgép mögött látjuk, másrészt Kosztolányi kis remekműve egyszerű cselekményével, impresszionista ecsettel festett hangulataival, a lélek mélyébe világító, kegyetlenségig őszinte pszichológiai realizmusával a magyar klasszikus irodalmi művek közül talán leginkább kínálkozik filmre, leginkább találkozik össze a modern filmművészet útjaival és lehetőségeivel.

— A Pacsirta megfilmesítésének gondolata már nagyon régóta foglalkoztat — mondja Ranódy. — Máig sem tudtam szabadulni hatása alól, Kosztolányi szánalma és fájo együttérzése a megnyomorított lelkű, sivár sorsú kisemberek élete iránt, összetalálkozott saját hasonló érzéseimmel és élményeimmel, s ebből az egymásratalálásból valamiféle belső elkötelezettség született. »A Pacsirta akkor támadt bennem, amikor megpillantottam egy szegény vénlány apró, feketésen csillámló, romlott fogait« — írta a regény keletkezésének körülményeiről Kosztolányi. En, persze, kevésbé határozot-

tan tudnám megragadni a pillanatot, melyben az újraalkotás vágya testet öltött bennem: akkor volt-e, amikor először hajtottam rá az utolsó oldalra a könyv borítóját, vagy amikor az életben magam is megrendültem egy-egy hasonló, tragikus sors látán.

— Bizonyára most nagy örömet okoz, hogy megvalósíthatja régi kedves tervét?

— Örömet? Természetesen azt is. De pillanatnyilag inkább csak félelmet és szorongást érzek, vajon képes leszek-e kifejezni mindazt a hangulati finomságot, melyreható lélektani megfigyelést, mellyel Kosztolányi gazdagon telezsúfolta a regény szinte minden lapját. Vajon nem száll-e el a csúnya vénlány drámájának szomorú varázslata, mire az elkészült filmtekercsek dobozba kerülnek? Az alkotás folyamata számomra cseppet sem örömteli, inkább állandó belső gyötrelmet jelent.

— Gondolom megnehezíti, — de talán izgalmassá is teszi — munkáját az a körülmény, hogy a regény

Ranódy László rendezés közben

Páger Antal (Vajkay Ákos) és Töröcsik Mari (Lator Margit szubrett)

cselekményének egyszerűsége nagy belső érzelmi és gondolati összetettséggel párosul. Azt a sokrétegű vonulatot, mely végighúzódik a látszólagos eseménytelenség alatt, a maga teljességében, ugyanakkor egyértelműségében feltárni és megértetni komoly erőpróbát jelent a filmrendező számára.

— Hogy mennyire komolyat, erre szeretnék egy példát felhozni. Egy Kosztolányi prózájáról írott érdekes stilsztikai tanulmányban olvastam, hogy Pintér Jenő, a Horthy-korszak egyik legnevesebb irodalomtörténésze, a legteljesebb megnemértésről tanúbizonytságot téve, így mondta el például a *Pacsirta* tartalmát: »A rendet tartó, becsületes, komoly leány elutazik hazulról, családjá fől szabadul jelenlétének erkölcsi nyomása alól, szüleiből kitor az elfojtott mulatozó hajlam, új élet kezdődik és tart mindaddig, amíg *Pacsirta* vissza nem tér.« A film készítése közben arra szeretnénk törekedni, hogy a legegyszerűbb néző is

megértse és átérezze *Pacsirta* történetének igazi lényegét. Talán Schöppflin Aladár fogalmazta meg ezt legtalálékosabban: »egy fölösleges emberi lény torz sorsa, a szeretet szomorúsága és rabszolgasága, az elfojtott természetes önzés felszínre kerülése, a tudatos és tudat alatti lelki motívumok ellentéte« — egy hazug és hamis világban hogyan teljesedik ki a felismerés tragédiájává. Zsákutcába jutott emberek manapság is sokan vannak, az ő szigorú sorsukat szeretnénk meggyőztetni a szánalom és együttérzés felkeltésével, s egyben vallani az érzelmi őszinteség kikerülhetetlen szükségességéről.

— Milyen dramaturgiai problémákat vetett fel a regény megfilmesítése?

— Legelőször is a regény lírai, epikai építését igyekeztünk drámaivá, filmen könnyen és világosan megjeleníthetővé tenni. Állandóan hadakoznunk kell a regény levegőjében ott lebegő láthatatlan kísértettel, az élet unalmának és egyhangúságának kísértetével, mely könnyen úrrá lehet az ilyen lassan csörgedező, belső cselekményű történet filmváltozataiban.

— Engedje meg, hogy hangot adjak egy — egyelőre természetesen megalapozatlan — aggodalmamnak. Ez a külső cselekményességre és drámaiságra való törekvés nem egyszerűsíti-e majd le, nem szegényíti-e el a regény világának belső gazdagságát? Hiszen mondanivalójából fakadó lényege, hogy a szereplők érzel-

Nagy Anna — *Pacsirta* szerepében

mei sokszoros áttételen keresztül nyilvánulnak meg, mintegy az önállatás burkába zárva, mely a rádöbbenések, a magashőfokú indulatok hatására néha föl-fölszakadozik.

— Munka közben az ember sohasem tudja pontosan, mi születik végső soron keze alól. Ez a bizonytalanság is hozzájárul az alkotói folyamathoz gyötrelmességéhez. Egyelőre csak reményekről és feltevésekről beszélhetek. Tehát remélem, hogy a film elkészülte után sem lesz alapja aggodalmának.

— Az ön filmjei — gondolok itt a »Szakadék«-ra, az »Akiket a pacsirta elkísér«-re, még inkább a »Légy jó mindhalálig«-ra — jellegzetes színt képviselnek a magyar filmművészetben. E művek lírai realizmusában, kiegyensúlyozott, nyugodt áramlásában sokan azt a nemzeti filmstílust vélték felfedezni, mely a magyar temperamentumot leginkább kifejezi. Most több mint három év telt el legutolsó filmje, a »Légy jó mindhalálig« óta. Ez alatt nagyon sok minden történt a világ filmművészetében, új irányzatok születtek, melyekre a magyar filmek is érzékenyen reagáltak, bár leginkább csak külsőségekben. Mint ahogy van, aki szerint Kosztolányi után már nem lehet úgy írni magyarul, mint előtte, lehet-e az »új hullám«, Antonioni, a cinéma vérité után ugyanúgy filmet rendezni, mint annak előtte?

— Nagyon nehéz erre a kérdésre

tömören és egyértelműen felelni. Benne élünk egy kor eleven áramlatában, nap mint nap újabb hatások és benyomások érnek bennünket és ezek szükségyszerűen, akár tudatos, akár tudatalatti változásokat idéznek elő. De az ember egyénisége lényegében ugyanaz marad. Ezért úgy érzem, erőszakot követnék el magamon, ha különböző művészi divatok hatására megpróbálnék változtatni stílusomon. Persze, Kosztolányi prózáját filmre vinni egészen más ábrázolási eszközöket kíván, mint például Móriczét; zaklatottabb, urbanusabb világának megelevenítéséhez stílusosan is alkalmazkodni kell. De ezen belül nem akarok más lenni, mint ami vagyok. A legtöbb, amit tehetünk, hogy önmagunkat, saját életérzésünket próbáljuk kifejezni.

De van egy másik ok is, mely viszsztatart, hogy követni igyekezzem napjaink divatos filmirányzatait. Ez pedig: nagyon tisztulem a közönség véleményét. A művészet fejlődésének történetében gyakran előfordul, hogy egy-egy alkotás megelőzi saját korát, és a közönség körében nem talál visszhangra. De ez csak a zenik joga. Attól azonban, hogy valami nem közérthető, még nem válik zseniállissá. Ezt állandóan szeretném szem előtt tartani a Pacsirta forgatása közben. Nekem szükségem van a közönség visszhangjára és megértésére.

LÉTAY VERA

Páger Antal (Vajkay Ákos), Latinovits Zoltán (Ijas Miklós) és Tolnay Klári (Vajkayné)

